

ΛΑΜΠΡΟΣ Α. ΦΛΙΤΟΥΡΗΣ

«Ο ΦΛΥΑΡΟΣ Κ. ΠΑΤΤΑΚΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΑΣ ΚΥΡΙΟΣ [...] ΝΑΣΕΡΟΠΟΥΛΟΣ»: Η 21^Η ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1967
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

*«Η κρίση στην Ελλάδα δεν αποτελεί παρά εκδήλωση
μιας τάσης που γενικεύεται σήμερα σε όλο τον κόσμο:
Να ξεριζωθεί οριστικά η έννοια της ηθικής
από την πολιτική ζωή των ανθρώπων»*

Jean-Paul Sartre, Απρίλιος 1967

Το ερευνητικό ενδιαφέρον για τη θέση της γαλλικής διπλωματίας αλλά και για τη στάση της γαλλικής κοινής γνώμης έναντι των ελληνικών πραγμάτων δεν είναι δύσκολο να ερμηνευθεί. Οι λόγοι είναι πολλοί και διαφορετικοί. Το παρελθόν των ελληνογαλλικών σχέσεων και ο ρόλος της Γαλλίας ως μιας από τις σημαντικότερες παγκόσμιες δυνάμεις αποτελούν αναμφισβήτητα τη βάση που δικαιολογεί αυτό το ενδιαφέρον. Παρά την μείωση του ειδικού βάρους της Γαλλίας στις διεθνείς σχέσεις κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, η περίοδος από το 1958 ως το τέλος της δεκαετίας του 1960 σημαδεύεται από την «πολιτική του μεγαλείου» του στρατηγού De Gaulle. Η νέα γαλλική πολιτική θα καταστήσει το Παρίσι εκ νέου έναν βασικό παράγοντα διαμόρφωσης των διεθνών - και κυρίως των ευρωπαϊκών - εξελίξεων. Παράλληλη πορεία θα ακολουθήσουν και οι ελληνογαλλικές σχέσεις. Από τις «αμήχανες» και «προβληματικές» σχέσεις των τελών της δεκαετίας του 1940¹, οι ελληνογαλλικές σχέσεις γνώρισαν μια προοδευτική εξέλιξη σε διάφορους τομείς κατά το διάστημα 1953-1967. Οι οικονομικές

---

1. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη μιας εύθραυστης ισορροπίας στις διακρατικές σχέσεις. Η επίσημη γαλλική πολιτική που επεδίωκε να επαναδραστηριοποιηθεί στους τομείς της οικονομίας και του πολιτισμού, είχε να αντιμετωπίσει την καχυποψία των ελληνικών αρχών αναφορικά με τις δραστηριότητες φιλοδημοκρατικών Γάλλων των Αθηνών. Πρόσθετα προβλήματα τα

επαφές οργανώθηκαν σε νέα βάση επί υπουργίας Μαρκεζίνη και αναπτύχθηκαν περαιτέρω την περίοδο της διακυβέρνησης Καραμανλή, ενώ η γιγαντιαία επένδυση της Pechiney ενέπλεξε άμεσα το γαλλικό παράγοντα στις οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις της χώρας². Ο πολιτικός ρόλος της Γαλλίας και η παρεμβατική της ικανότητα στις επιλογές της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, όπως επί παραδείγματι η σύνδεση της Ελλάδας με την Ε.Ο.Κ. κατά την περίοδο του πολιτικού «φλερτ» Καραμανλή-De Gaulle, ενίσχυσαν τις διμερείς σχέσεις³. Επιπρόσθετα, ο γαλλικός πολιτισμός, χάρη στη μεγάλη παράδοση παρουσίας του, είχε κατορθώσει να διατηρήσει σημαντική επιρροή κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας παρά την θεαματική «εισβολή» της αγγλικής γλώσσας και του αμερικανικού τρόπου ζωής από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 και μετά.

Η παρουσία μετά το 1945 πολλών Ελλήνων που διακρίνονταν στις επιστήμες και τις τέχνες στο Παρίσι αλλά και σε άλλες γαλλικές πόλεις, όπως ήταν η Γκρενόμπλ, η Λυών, η Μασσαλία, σε συνδυασμό με την «εκ νέου ανακάλυψη» της Ελλάδας κατά την δεκαετία του 1960 από τους Ευρωπαίους – κατά βάση μέσω της ανάπτυξης του τουρισμού - συντήρησαν και ενίσχυσαν το ενδιαφέρον της γαλλικής κοινής γνώμης για την Ελλάδα. Τέλος, δεν θα πρέπει να αγνοούμε ότι σε μια χώρα με αναπτυσμένο το ενδιαφέρον για την ιστορία και τον πολιτισμό, όπως στη Γαλλία, η Ελλάδα αποτελούσε πάντα τη μήτρα της δυτικοευρωπαϊκής σκέψης και το λίκνο της σύγχρονης φιλελεύθερης δημοκρατίας.

Λογικά επομένως τα γεγονότα του 1967, προκάλεσαν ενδιαφέρον τόσο της γαλλικής διπλωματίας όσο και της γαλλικής κοινής γνώμης. Κατά συνέπεια η αναφορά στην στάση που τήρησε η γαλλική διπλωματία και ο γαλλικός τύπος κατά την εκδήλωση του πραξικοπήματος λειτουργεί αφενός ως μια αυτόνομη ερευνητική εργασία αλλά και ως ένα είδος προ-

---

δημιουργούσε η πολιτική κινητοποίηση των Ελλήνων φοιτητών στο Παρίσι κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου και η στάση του πανίσχυρου γαλλικού Κ.Κ. απέναντι στην κυβέρνηση των Αθηνών. Βλ. πιο αναλυτικά Plassmann 2007.

2. Σχετικά με την επένδυση της Pechiney στην Ελλάδα στο χώρο του αλουμινίου και την επίδραση της τόσο στη διαμόρφωση των ελληνογαλλικών σχέσεων όσο και στην εσωτερική πολιτική ζωή της Ελλάδας βλ. Κωστής 1999. Grinberg – Mioche 1996 και Χαραλάμπης 1985, σσ. 95-103, 118-120.

3. Βλ. σχετικά τα δύο άρθρα των Vaisse 2001, σσ. 155-166 και Σβολόπουλου 2001, σσ. 167-181.

τύπου για μια συνολικότερη διερεύνηση της στάσης των ξένων δυνάμεων κατά την περίοδο εκείνη.

Από την πρώτη στιγμή της Απελευθέρωσης της Ελλάδας, οι γαλλικές διπλωματικές αναφορές και ο γαλλικός τύπος περιέγραφαν την ελληνική πολιτική κατάσταση ως «προβληματική» και εξαιρετικά «ασταθή», χαρακτηρισμοί που ελάχιστα απείχαν από την πραγματικότητα. Το πλούσιο παρελθόν της χώρας σε κινήματα, πραξικοπήματα και κυβερνητικές αλλαγές, σε συνδυασμό με την μεταπολεμική πολιτική αστάθεια και τον κοινωνικό αναβρασμό, επανέφεραν αρκετά συχνά τα σενάρια και τα δημοσιεύματα για την πιθανότητα συνταγματικής εκτροπής. Οι πρώτες τέτοιες αναφορές εμφανίστηκαν την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου και ειδικά το 1946-1947, όταν οι δυσκολίες αντιμετώπισης του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας έθεταν υπό αμφισβήτηση την ικανότητα των αστικών πολιτικών κομμάτων να αντιμετωπίσουν την κρίση. Η προσωπικότητα του Παπάγου, η ύπαρξη του Ι.Δ.Ε.Α., η κρίση της Κύπρου και η αδυναμία του Κέντρου να κυβερνήσει προκάλεσαν την εμφάνιση σεναρίων για την εγκαθίδρυση βασιλικής δικτατορίας τη διετία 1950-1952. Η κυβερνητική σταθερότητα που εξασφάλισαν οι νίκες του Ελληνικού Συναγερμού και της Ε.Ρ.Ε. θα θέσουν προσωρινά τα σενάρια αυτά στο περιθώριο. Η εκλογική επιτυχία της Ε.Δ.Α. το 1958 και η όξυνση του πολιτικού λόγου από το Κέντρο μετά το 1961 επανέφεραν τις εκτιμήσεις για πιθανή εκδήλωση πραξικοπήματος είτε για την αποτροπή ανόδου της Αριστεράς είτε για να μην αναλάβει την εξουσία ο «δημαγωγός» Γεώργιος Παπανδρέου. Η περίοδος της κυβέρνησης Παπανδρέου δεν αλλάζει τις γαλλικές εκτιμήσεις. Το Κυπριακό, η δυσσαρέσκεια της Αυλής για τους Παπανδρέου και η εμφάνιση του «ασταθή παράγοντα» Ανδρέα Παπανδρέου επανέφεραν τακτικά τις εκτιμήσεις για την πιθανότητα στρατιωτικής εμπλοκής στα πολιτικά πράγματα. Η κρίση του Ιουλίου 1965 έδωσε την ευκαιρία στους διπλωμάτες και στο γαλλικό τύπο να κάνουν συχνές αναφορές σε ένα επικείμενο βασιλικό πραξικόπημα. Από τότε και για δύο χρόνια το πραξικόπημα θα αναμένεται από τους Γάλλους, όπως άλλωστε και από όλους τους ντόπιους και ξένους παρατηρητές των εξελίξεων⁴.

---

4. Βλ. για παράδειγμα την αναφορά του γάλλου πρεσβευτή P. Charbonnieres το 1964 στην οποία έκανε λόγο για κοινή πεποίθηση των Δυτικών ότι ένα στρατιωτικό πραξικόπημα ήταν ante portas, Archives Diplomatiques de Nantes (στο εξής A.D.N.), Athènes, série B, φάκ. 244, Αναφορά τέλους αποστολής του πρεσβευτή Charbonnieres προς Κεντρική Υπηρεσία, αριθ. 86/EU, Αθήνα, 31 Ιανουαρίου 1964.

Λίγο πριν από τις προγραμματισμένες εκλογές του Μαΐου 1967 ο γάλλος στρατιωτικός ακόλουθος στην Αθήνα αντισυνταγματάρχης Rolet εξέφραζε τους έντονους προβληματισμούς του για τις πολιτικές εξελίξεις. Από τη μία έθετε ερωτήματα για το μέλλον της χώρας σε περίπτωση άτυπης προεκλογικής ή μετεκλογικής συνεργασίας της «ομάδας Ανδρέα» με την ΕΔΑ και από την άλλη διατύπωνε ευθέως προς τους ανωτέρους του την αμφιβολία του αν τελικά θα διεξάγονταν οι εκλογές. Στις ίδιες αναφορές θεωρούσε ότι αν τελικά γίνουν εκλογές και όπως ήταν αναμενόμενο θα κέρδιζε η Ένωση Κέντρου, το πιο πιθανό μετεκλογικό σενάριο ήταν εκείνο του στρατιωτικού πραξικοπήματος⁵.

Οι εκλογές του Μαΐου 1967 δεν έγιναν ποτέ και έτσι δόθηκε μια οριστική και αναμφισβήτητη απάντηση και στο ερώτημα του γάλλου στρατιωτικού ακολούθου. Όμως η δικτατορία δεν ήταν αυτή που όλοι περίμεναν. Ακόμα και αυτή που περίμεναν οι Γάλλοι. «Δεν ήταν εκείνη που περιμέναμε, εκείνη του παραδοσιακού στρατού υπό την καθοδήγηση των κανονικών ηγετών του, εκείνη των στρατηγών, του βασιλιά και της κλασικής δεξιάς», ανέφερε ο πρεσβευτής Jacques Baeyens, όταν αποχωρούσε τον Ιούλιο του 1969 από την Ελλάδα⁶. Δεν ήταν το κίνημα των στρατηγών που θα εκδηλωνόταν ταυτόχρονα σε Ελλάδα και Κύπρο, που θα αδρανοποιούσε τον Μακάριο και θα προωθούσε μια λύση διπλής ένωσης στην Κύπρο αλλά μια άλλη χούντα, η «μικρή», η «απρόβλεπτη», εκείνη που είχε αρχηγούς τον «φλύαρο» Παττακό και τον «έλληνα Νάσερ ή Νασερόπουλο» Γεώργιο Παπαδόπουλο⁷.

Οι αντιδράσεις των Γάλλων υπήρξαν ποικιλόμορφες. Η γαλλική κυβέρνηση και οι γαλλικές διπλωματικές αρχές αφενός ανέμεναν μια δικτατορική εξέλιξη αφετέρου δεν υπολόγιζαν στην τελική μορφή που αυτή

5. Service Historique de l'Armée de Terre (στο εξής S.H.A.T.), φάκ. 14S85, 1960-1968, Στρατιωτικός Ακόλουθος προς Υπουργείο Άμυνας, Αριθ. 14/GRE/QFQ/Conf, Αθήνα, 2 Φεβρουαρίου 1967, Αριθ. 25/GRE/AFA/Conf, Αθήνα, 2 Μαρτίου 1967 και Αριθ. 28/GRE/AFA/Conf, Αθήνα, 31 Μαρτίου 1967.

6. A.D.N., Athènes, série B, φάκ. 754/EU, Πρεσβεία Αθηνών προς Κεντρική Υπηρεσία, Αθήνα, 25 Ιουλίου 1969.

7. Βλ. Mollete De Morangier 1999, σ. 27 και 32, όπου πρβλ. τα σχετικά τηλεγραφήματα των γαλλικών διπλωματικών αποστολών στην Αθήνα και τη Λευκωσία το διάστημα Μαΐου-Ιουνίου 1967.

έλαβε. Η γαλλική διπλωματική αντιπροσωπεία αντέδρασε αρχικά όπως και οι υπόλοιπες διπλωματικές αποστολές, δηλαδή με επιφυλακτικότητα αποφεύγοντας να έρθει σε επαφή με μέλη του καθεστώτος σε επίσημο επίπεδο, ώστε η νέα κυβέρνηση να αναγνωριστεί *de facto* και όχι *de jure*. Μάλιστα, η Γαλλία ήταν η τελευταία από τις ευρωπαϊκές χώρες που επανέλαβε τις επαφές της με τη χουντική κυβέρνηση κι αυτό γιατί φοβόταν τις αντιδράσεις των ελλήνων και Γάλλων αντιχουντικών που είχαν οργανωθεί από την πρώτη στιγμή στο Παρίσι και στις άλλες μεγάλες γαλλικές πόλεις.

Ο πρεσβευτής Baeyens πίστευε ότι δεν ήταν αναγκαία μια άμεση επαφή με τη χούντα από τις πρώτες μέρες και πριν ξεκαθαρίσει πλήρως το τοπίο, σε αντίθεση με τον αμερικανό και τον ισπανό συνάδελφό του που συναντήθηκαν με τον πρωθυπουργό Κόλλια τις πρώτες τρεις μέρες⁸. Με την άποψη αυτή συντάχθηκε και το γαλλικό υπουργείο εξωτερικών που ζητούσε από τα μέλη της πρεσβείας των Αθηνών «να διατηρήσουν υπό τις παρούσες συνθήκες και μέχρι νεωτέρας διαταγής, μια απόσταση έναντι του νέου καθεστώτος και να απέχουν από κάθε ακρόαση από οποιοδήποτε μέλος της κυβέρνησης», ενώ τους καλούσε επίσης να μην απαντήσουν στη νότα που στάλθηκε σε όλες τις ξένες πρεσβείες από το νέο υπουργό Εξωτερικών για αναγνώριση της νέας κατάστασης⁹. Ο ίδιος ο υπουργός Εξωτερικών Maurice Couve de Murville στις 26 Απριλίου, υιοθετώντας μια ρεαλιστικότερη μέση λύση και επιβεβαιώνοντας την τακτική των διακριτικών αποστάσεων, ανέφερε ότι η Γαλλία αναγνωρίζει «Κράτη» και δεν ασχολείται με την αναγνώριση καθεστώτων ή κυβερνήσεων¹⁰. Την ίδια θέση επανέλαβε απαντώντας σε έκκληση του γαλλικού Κ.Κ. να μην αναγνωρίσει την ελληνική δικτατορία αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι η Γαλλία αναγνώριζε την Αλγερία, το Ζαΐρ ή το Βιετνάμ χωρίς να συμφωνεί με τις κυβερνήσεις των χωρών αυτών¹¹. Λίγες μέρες αργότερα, στις 19 Μαΐου 1967, ο Γάλλος υπουργός Εξω-

---

8. Archives du Ministère des Affaires Etrangères (στο εξής Α.Μ.Α.Ε.), Europe 1961-1970, Grèce 1961-1970, φάκ. 253, Πρεσβεία Αθηνών προς Κεντρική Υπηρεσία, Αριθ. 334-335, Αθήνα, 25 Απριλίου 1967.

9. Α.Μ.Α.Ε., Europe 1961-1970, Grèce 1961-1970, φάκ. 253, Κεντρική Υπηρεσία προς Πρεσβεία Αθηνών, Παρίσι, 29 Απριλίου 1967.

10. Secr. Général du Gouvernement et Ministère des Affaires Etrangères 1967, σ. 160.

11. *Le Monde*, 25 Απριλίου 1967.

τερικών υπογράμμισε με έμφαση στους δημοσιογράφους ότι παρά το γεγονός της ευαισθησίας που έδειξε η γαλλική κοινή γνώμη στις ελληνικές εξελίξεις, η Γαλλία θα ακολουθούσε την παραδοσιακή ανθρωπιστική πολιτική της «σε κάθε όμως περίπτωση χωρίς να επεμβαίνει στα εσωτερικά μιας ξένης χώρας»¹².

Ο γαλλικός πολιτικός κόσμος στην πλειοψηφία του «πάγωσε» από την είδηση του πραξικοπήματος και στάθηκε από την πρώτη στιγμή αντίθετος στην κατάλυση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας στην Ελλάδα. Στις 28 Απριλίου 1967, 19 βουλευτές του γκολικού κόμματος *Vème République* και 66 γάλλοι διανοούμενοι τάχθηκαν κατά της χούντας. Ο αριθμός των βουλευτών που τάχθηκαν κατά του πραξικοπήματος ανέβηκε την επομένη στους 200, ενώ η γαλλική πρεσβεία Άγκυρας έδωσε πολιτικό άσυλο στον κεντρικό πολιτικό Παύλο Βαρδινογιάννη που είχε καταφύγει στην Τουρκία¹³. Η Ομοσπονδία της Σοσιαλιστικής και Δημοκρατικής Αριστεράς, η οργάνωση-ομπρέλα που δημιουργήθηκε το 1965 από τον François Mitterrand και συσπειρώνε τους Σοσιαλιστές και τους Ριζοσπάστες αποτελώντας τον κυριότερο αντιπολιτευτικό συνασπισμό - μαζί με τους Κομμουνιστές - προέβη σε έκκληση προς τις κυβερνήσεις και τους λαούς του κόσμου για την αποκατάσταση των συνταγματικών δικαιωμάτων και των ελευθεριών στην Ελλάδα, ενώ ζητούσε την σύσταση διεθνούς επιτροπής για την εξέταση της κατάστασης που διαμορφώθηκε στην Αθήνα. Παρομοίως, το γαλλικό Κ.Κ., που εξακολούθουσε να εκπροσωπεί το 15% του εκλογικού σώματος, εξέφρασε τη λύπη του για την έλλειψη ουσιαστικής αντίδρασης από την κυβέρνηση¹⁴. Όπως διαπιστώνει ο δημοσιογράφος του *Monde* και διπλωμάτης Eric Rouleau¹⁵, το αρι-

12. Secr. Général du Gouvernement et Ministère des Affaires Etrangères 1967, σ. 98.

13. *Le Monde*, 28 και 29 Απριλίου 1967.

14. Meynaud 2002, σ. 518.

15. Ο Eric Rouleau υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους μεταπολεμικούς δημοσιογράφους του *Monde* και του *Monde diplomatique*. Γεννημένος στο Κάιρο το 1926, πραγματοποίησε πολλές δημοσιογραφικές αποστολές στη Μέση Ανατολή. Συνεργάτης του Προέδρου Mitterrand στη δεκαετία του 1980 ανέλαβε κατά προεδρική εντολή και το ρόλο του διαμεσολαβητή στην κρίση Τσαντ-Λιβυής-Γαλλίας που κατέληξε στην συνάντηση της Ελούντας υπό τον Α. Παπανδρέου. Στη συνέχεια ανέλαβε και άλλες παρόμοιες αποστολές στο Λίβανο και το Ιράν. Διατέλεσε επίσης πρεσβευτής στην Τύνιδα και στην Άγκυρα.

λιανό πραξικόπημα βρήκε αντίθετο τον πολιτικό κόσμο της Γαλλίας όπως και την πλειοψηφία των Ευρωπαίων πολιτικών. Ωστόσο, η άποψη του ότι υπήρξε άμεση καταδίκη του νέου καθεστώτος από το υπουργείο Εξωτερικών, ενώ παράλληλα ο στρατηγός De Gaulle είχε εκφράσει την ανησυχία του για τον ρόλο των Η.Π.Α. στην Ελλάδα και για τις πιθανές μελλοντικές συνέπειες στην περιοχή δεν επιβεβαιώνονται από τις πηγές¹⁶. Αυτό που μπορεί ωστόσο να επιβεβαιωθεί είναι η άμεση αντίδραση των νέων ελληνικών αρχών στη συγκρότηση στο Παρίσι του *Mouvement de la Restitution de la Démocratie en Grèce* (Κίνημα για την Αποκατάσταση της Δημοκρατίας στην Ελλάδα) από παλαιούς Έλληνες κοινοβουλευτικούς άνδρες με τη συμπαράσταση γάλλων δημοκρατικών πολιτικών¹⁷.

Στην προεβία των Αθηνών τα πράγματα ήταν μάλλον πιο ξεκάθαρα. Για τον Γάλλο στρατιωτικό ακόλουθο στην Αθήνα η αντίδραση του στρατού την 21^η Απριλίου ήταν δικαιολογημένη από τη στιγμή που η Ε.Δ.Α. έλαβε απόφαση για υπερψήφιση του Ανδρέα Παπανδρέου και της ομάδας του στις επερχόμενες εκλογές. Παρά τους δισταγμούς του μονάρχη αποφασίστηκε από την «ομάδα» η επέμβαση, καθώς ο κίνδυνος να πέσει η χώρα στα χέρια των κομμουνιστών ήταν τεράστιος. Δικαιολογώντας πλήρως την στρατιωτική επέμβαση ο αντισυνταγματάρχης Rolet ανέφερε:

«Η κυβέρνηση του πραξικοπήματος μπορεί κατά τη γνώμη μου, να πετύχει στην αποστολή της. Η έλευσή της και το πρόγραμμά της ανταποκρίνονται σε μια βαθιά ανάγκη του συνόλου της χώρας. Ακόμα και άτομα αντίθετα σε τέτοια καθεστώτα μου έλεγαν: «Είναι η τελευταία ευκαιρία της Ελλάδας να επιζήσει, δεν θα μπορούσε να αντέξει περισσότερο». Αν το καθεστώς δεν μετατραπεί σε μια καθαρή και απλή δικτατορία, δηλ. αν πετύχει μια διεθνή αναγνώριση και επαναφέρει την τάξη σε ολόκληρη τη χώρα με νόμιμα μέσα, θα μπορέσει να σώσει την Ελλάδα. Διαφορετικά, κινδυνεύουμε να δούμε να έρχονται σκοτεινά χρόνια όπως αυτά που γνώρισε η χώρα αμέσως μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο»¹⁸.

Παράλληλα, πίστευε ότι ο λαός είναι ικανοποιημένος από τις αλλα-

---

16. Σχετικά με τις αντιδράσεις στη Γαλλία βλ. την παρέμβαση του Rouleau 1999, σ. 273.

17. Α.Μ.Α.Ε., Europe 1961-1970, Grèce 1961-1970, φάκ. 253, Ελληνική Πρεσβεία Παρισίων προς Γαλλικό Υπουργείο Εξωτερικών, Παρίσι, 27 Μαΐου 1967.

18. S.H.A.T., φάκ. 14S85, Στρατιωτικός Ακόλουθος προς Υπουργείο Άμυνας, αρθθ. 44/GRE/AFA/CD, Αθήνα, 3 Μαΐου 1967.

γές νοοτροπίας και ανθρώπων στις δημόσιες υπηρεσίες που επέφερε το νέο καθεστώς¹⁹.

Σε επίσημο διπλωματικό επίπεδο καμία ξένη κυβέρνηση δεν απέσυρε τον πρεσβευτή της από την Αθήνα ούτε και διέκοψε τις διπλωματικές σχέσεις με την Ελλάδα. Η διατήρηση του βασιλιά ως ανώτατου άρχοντα αλλά και η αναγκαιότητα να υπάρξουν διάυλοι επικοινωνίας με το νέο καθεστώς μέχρι να ομαλοποιηθεί η κατάσταση κατέστησαν αδύνατη κάθε άλλη, δυναμικότερη, αντίδραση ακόμα και για χώρες που σχεδόν από την πρώτη στιγμή κατέκριναν δημόσια το πραξικόπημα, όπως λόγω χάρι η Ολλανδία, το Βέλγιο και η Δανία. Άλλες χώρες όπως η Γαλλία, η Ο.Δ. της Γερμανίας ή η Ιταλία κινήθηκαν μάλλον τυπικά και ουδέτερα προσπαθώντας να διατηρήσουν τις ισορροπίες ανάμεσα στον πολιτικό πραγματισμό και τις εσωτερικές πολιτικές αντιδράσεις. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η γαλλική διπλωματία επισήμως δεν αναγνώριζε τη νέα κατάσταση και τηρήθηκε η πολιτική των αποστάσεων από τη δικτατορία. Δείγμα των αποστάσεων που προσπαθούσε να κρατήσει η Γαλλία ήταν το γεγονός ότι ο στρατηγός Σπαντιδάκης είχε κληθεί ως αρχηγός Γ.Ε.ΕΘ.Α. στο σαλόνι αεροναυπηγικής στο Παρίσι προ του πραξικοπήματος. Μετά όμως την 21^η Απριλίου και την ανάληψη από τον στρατηγό της αντιπροεδρίας της κυβέρνησης, η γαλλική πλευρά απέφυγε να τον καλέσει επικαλούμενη ότι η λίστα των πολιτικών προσκεκλημένων είχε κλείσει²⁰. Παρόμοια τακτική ακολουθήθηκε και σε περιπτώσεις κοσμικών συναναστροφών με τους Έλληνες διπλωμάτες στο εξωτερικό (για παράδειγμα δεξιώσεις, προσκλήσεις σε άλλες εκδηλώσεις κ.α.). Οι Γάλλοι θεωρούν ότι πρέπει να αποφεύγουν τους Έλληνες μέχρι νεωτέρας διαταγής και εωσότου αποσαφηνιστεί πλήρως η γαλλική εξωτερική πολιτική αναφορικά με το ζήτημα.

Γινόταν ωστόσο φανερό ότι οι καθυστερήσεις στις επαφές με τις νέες αρχές προκαλούσαν προβλήματα στις οικονομικές δραστηριότητες. Ήδη μετά από διαμαρτυρίες των Γιουγκοσλάβων για καθυστερήσεις στην οικονομική και τουριστική συνεργασία των δύο χωρών, η Αθήνα προχώρησε σε συνεννόηση με το Βελιγράδι. Παράλληλα, οι αμερικανικές, κα-

19. S.H.A.T., φάκ. 14S85, Στρατιωτικός Ακόλουθος προς Υπουργείο Άμυνας, αριθ. 48/GRE/AFA/CD, Αθήνα, 1 Ιουνίου 1967.

20. A.M.A.E., Europe 1961-1970, Grèce 1961-1970, φάκ. 255, Κεντρική Υπηρεσία προς Πρεσβεία Αθηνών, αριθ. 112, Παρίσι 3 Μαΐου 1967.

του ναύαρχο Αρναούτη, ενώ δεν αναφέρθηκε καθόλου στο ρόλο των Η.Π.Α. και του ΝΑΤΟ ή την ελληνική θέση στους κόλπους της Συμμαχίας. Η κρίση του Γάλλου διπλωμάτη για τον μονάρχη ήταν ενδεικτική της εντύπωσης που έδινε τις κρίσιμες εκείνες στιγμές ο ανώτατος πολιτικός άρχοντας της Ελλάδας. Με μια επιδέξια και χαρακτηριστική της παράδοσης του διπλωματικού λόγου, ο Baeyens καυτηρίασε την βασιλική στάση και την προσωπική αδυναμία του άνακτα να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων:

«Ο Κωνσταντίνος είχε ανατραφεί από τον πατέρα του εντός του αυστηρού πλαισίου των αρχών της ορθοδοξίας. Αισθάνεται ως ο προστάτης της πίστης του και της μοναρχίας και έχει συναίσθηση του χρέους του και του ρόλου του στη χώρα. Για τους λόγους αυτούς είμαι πεπεισμένος ότι δεν θα καταβάλει καμιά προσπάθεια, καμιά πονηριά για να ξαναπάρει στα χέρια του τη διεύθυνση των ενόπλων δυνάμεων και να επαναφέρει την Ελλάδα στη συνταγματική και δημοκρατική τάξη»²⁴.

Σε αντίθεση με την επίσημη γαλλική πολιτική που όφειλε να είναι προσεκτική σε σχέση με τη νέα κατάσταση στην Ελλάδα, ο γαλλικός τύπος και σε ένα ευρύτερο επίπεδο η κοινή γνώμη είχαν εμφανώς σοκαριστεί από την επιβολή της δικτατορίας. Ο γαλλικός τύπος είχε καλύψει στο παρελθόν εκτενώς και με έντονο ενδιαφέρον τις ελληνικές πολιτικές εξελίξεις και ο ρόλος του στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης υπήρξε εξαιρετικά σημαντικός²⁵. Το ενδιαφέρον που εκδηλώθηκε κατά την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου διατηρήθηκε – αν και εύλογα μειωμένο – και μετά το 1949. Στη Γαλλία είχαν βρει καταφύγιο πολλοί έλληνες αντιφρονούντες (στελέχη του Κ.Κ.Ε, σοσιαλιστές, δημοκράτες ή ανένταχτοι Αριστεροί) κατά τον εμφύλιο πόλεμο, ενώ αργότερα πολλοί έλληνες επιστήμονες και διανοούμενοι σπούδασαν ή εγκαταστάθηκαν στο Παρίσι διατηρώντας κατά αυτό τον τρόπο έμμεσα ζωντανό το ενδιαφέρον της γαλλικής κοινής γνώμης για τα ελληνικά πράγματα. Τη δεκαετία του 1960 εξάλλου, η Ελλάδα του Ζορμπά, της Κάλλας και του Ωνάση εξελίχθηκε σε έναν από τους αγαπημένους τόπους των θερινών διακοπών για πολλούς Ευρωπαίους. Ο παρισινός τύπος στη μεγάλη του πλειοψη-

24. Α.Μ.Α.Ε., Europe 1961-1970, Grèce 1961-1970, φάκ. 253, Πρεσβεία Αθηνών προς Κεντρική Υπηρεσία, αριθ. 404/EU, Αθήνα, 5 Μαΐου 1967.

25. Μπάλα 1993.

φία συνέδεσε την επιβολή της δικτατορίας με την κρίση που ενέκυψε από τον Ιούλιο του 1965. Ο *Monde* στις 22 Απριλίου 1967 ανέφερε με πρωτοσέλιδο άρθρο ότι οι επεμβάσεις του παλατιού οδήγησαν την κατάσταση στα άκρα, ενώ αναπολούσε με νόημα την κοινοβουλευτική σταθερότητα που πρόσφερε ο Καραμανλής ως το 1963. Παράλληλα η έγκυρη γαλλική εφημερίδα φιλοξένησε άρθρα-καταγγελίες για τη χούντα του γενικού γραμματέα της *Comité pour l'amnistie et le respect des droits de l'homme en Grèce* (Επιτροπή για την αμνηστία και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα) André Leroy και του εκπροσώπου της Ένωσης για τα δικαιώματα του Ανθρώπου Στρατή Σωμερίτη²⁶, δίνοντας έτσι από την πρώτη στιγμή το στίγμα για την τακτική που θα ακολουθήσει²⁷. Στις 25 Απριλίου, δίπλα στις πρώτες πληροφορίες για διώξεις αντιφρονούντων, δημοσιεύτηκε ένα άρθρο του Ανδρέα Κέδρου²⁸ με τίτλο *Το τέλος ενός μύθου*²⁹, ενώ μια μέρα αργότερα ο ειδικός απεσταλμένος της εφημερίδας στην Αθήνα Maurice Dupuzière έκανε λόγο για «απάθεια του λαού» απέναντι σε ένα πραξικόπημα που αναμενόταν από καιρό³⁰. Στο ίδιο φύλλο δημοσιευόταν ρεπορτάζ για τις συνθήκες σύλληψης του Ανδρέα Παπανδρέου, ενώ περιγραφόταν με έμφαση η οικονομική βοήθεια που έδινε η Γαλλία και η υπόλοιπη Ευρώπη στην Ελλάδα. Τις επόμενες μέρες το ελληνικό πραξικόπημα φιλοξενήθηκε εκτεταμένα στις σελίδες του *Monde* δίνοντας πληροφορίες για την τρέχουσα κατάσταση, για τις αντιδράσεις στο εξωτερικό και το ρόλο του αμερικανικού παρά-

---

26. Ο Στρατής Σωμερίτης (Καλκούτα 1901-Αθήνα 1978) υπήρξε πρωτοπόρος του σοσιαλιστικού κινήματος στην Ελλάδα, ιδρυτικό στέλεχος της Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας και του ΕΑΜ κατά την περίοδο της Κατοχής, μεταπολεμικός πολιτευτής και δημοσιογράφος της σοσιαλιστικής *Μάχης*. Από το 1961 μαχόταν για τα πολιτικά δικαιώματα μέσω της Ένωσης υπέρ των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Η χούντα τον βρήκε στο Παρίσι όπου παρέμεινε και ανέπτυξε σημαντική αντιστασιακή δράση.

27. *Le Monde*, 22 Απριλίου 1967.

28. Ο Ανδρέας Κέδρος (Κέρκυρα 1917-Παρίσι 1999), δημοσιογράφος και συγγραφέας, είχε αναπτύξει έντονη αντιστασιακή δράση την περίοδο της Κατοχής και το 1946 κατέφυγε στη Γαλλία ως υπότροφος του Γαλλικού Ινστιτούτου μαζί με άλλους αξιολογους νέους επιστήμονες.

29. *Le Monde*, 25 Απριλίου 1967.

30. *Le Monde*, 26 Απριλίου 1967.

γοντα. Όσον αφορά το συγκεκριμένο φύλλο θα πρέπει να τονιστεί ότι παρά την ύπαρξη στην Αθήνα του ανταποκριτή του Marc Marceau, ο οποίος ζούσε στην Ελλάδα από το 1946, επιλέχθηκε η αποστολή ενός γνωστού και σημαντικού δημοσιογράφου από το Παρίσι. Κι αυτό ίσως γιατί ο Marceau ήταν αρκετά συνδεδεμένος με το γαλλικό υπουργείο Εξωτερικών, ενώ προ της δικτατορίας έβλεπε με συμπάθεια μια «δυναμική λύση»³¹.

Ενάντια στην επιβολή της δικτατορίας τάχθηκε - όπως ήταν λογικό - και η *L'Humanité*, το επίσημο όργανο του γαλλικού Κ.Κ., η οποία και έστειλε στην Αθήνα έκτακτο ανταποκριτή και παρέθεσε πληροφορίες κυρίως για τις διώξεις των αριστερών προσωπικοτήτων³². Στις 29 Απριλίου μάλιστα, με πρωτοσέλιδη φωτογραφία του Μανόλη Γλέζου, η εφημερίδα αναφερόταν σε πιθανή εκτέλεση του αριστερού ηγέτη, ενώ ανακοινωνόταν η αναχώρηση για την Αθήνα επιτροπής από σοσιαλιστές και κομμουνιστές βουλευτές, καθώς και συνδικαλιστές³³. Η γενική εντύπωση είναι ότι το ελληνικό θέμα άρχισε να υποχωρεί από την πρώτη σελίδα της κομμουνιστικής εφημερίδας από το Μάιο, παραδίδοντας την στον πόλεμο του Βιετνάμ.

---

31. Η περίπτωση Marceau παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς η δράση του συγκεκριμένου δημοσιογράφου είχε προκαλέσει πολλά ερωτηματικά σε ελληνικούς και ξένους κύκλους από το 1946 και εξής. Το 1950 για ένα μικρό διάστημα ο Marceau ανέλαβε την έκδοση της βραχύβιας μηνιαίας γαλλόφωνης επιθεώρησης *La Revue d'Athènes* η οποία χρηματοδοτούταν από το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών. Βλ. Α.Μ.Α.Ε., Europe 1944-1960, Grèce 1949-1955, φάκ. 83, Πρεσβεία Αθηνών προς Κεντρική Υπηρεσία, αριθ. 449/IP, Αθήνα 9 Ιουνίου 1950. Το 1967 μάλιστα εξέδωσε ένα βιβλίο υπό τον τίτλο *La Grèce des colonels* (Παρίσι, Robert Laffont, 1967), όπου παρουσίαζε μια μάλλον ευνοϊκή εικόνα για το πραξικόπημα και το δικαιολογούσε εν μέρει και ως αναμενόμενο από το λαό εξαιτίας της αναταραχής του κοινοβουλευτικού βίου. Μετά τη Μεταπολίτευση με την έκδοση ενός άλλου βιβλίου με τίτλο *Le coup d'Athènes*, (Παρίσι, Buchet/Chastel, 1974), έκανε μια προσπάθεια να κατακρίνει τη δικτατορία χωρίς να αποκρύψει ωστόσο το γεγονός της καλής συνεργασίας της Γαλλίας με το καθεστώς. Βλ. και Catsiapis 1995, σσ. 10-11 και Meynaud 2002, σ. 552.

32. *L'Humanité*, 27 Απριλίου 1967.

33. *L'Humanité*, 29 Απριλίου 1967.

Η άλλη των μεγάλων γαλλικών εφημερίδων, η συντηρητική *Le Figaro*, κράτησε διττή στάση. Στο φύλλο της 22-23^{ης} Απριλίου ο κατοπινός βιογράφος του Καραμανλή Roger Massip απέδιδε ευθύνες για τις εξελίξεις στην ανάμιξη του Ανδρέα Παπανδρέου στον ΑΣΠΙΔΑ, ενώ ανέφερε ότι ο Κανελλόπουλος δεν μπορούσε να αποκαταστήσει τη διασαλευθείσα δημόσια τάξη από το εντεινόμενο κύμα των διαμαρτυριών των εργατών και των φοιτητών. «Μπροστά στην απειλή μιας πλήρους αναρχίας, ο στρατός αποφάσισε να επέμβει» σημείωνε δικαιολογώντας άμεσα τη δικτατορία³⁴. Δύο μέρες αργότερα, με πρωτοσέλιδο άρθρο του, ο σπουδαίος κοινωνιολόγος Raymond Aron τάχθηκε κατά της επέμβασης του στρατού και έκανε έκκληση στον ελληνικό πολιτικό κόσμο για συνεννόηση, καταλήγοντας με τη σκέψη ότι «ούτε ο στρατός μόνος, ούτε ο στρατός μαζί με το βασιλιά δεν μπορούν να κυβερνήσουν μια χώρα που ανήκει, που επιθυμεί να ανήκει στην Ευρώπη της ελευθερίας»³⁵. Η ίδια εφημερίδα θεώρησε από την πρώτη στιγμή ως έναν από τους βασικούς λόγους που οδήγησαν στο πραξικόπημα τη στάση του Ανδρέα Παπανδρέου, υιοθετώντας εν μέρει βασικά επιχειρήματα του νέου καθεστώτος.

Η άλλη δεξιά εφημερίδα *L' Aurore* και υπό τον υπέρτιτλο «Ο στρατιωτικός νόμος στα πόδια της Ακρόπολης», επεσήμανε τις πρώτες ώρες τις αντικρουόμενες πληροφορίες για τους πρωταίτιους του πραξικοπήματος και κατά πόσο ήταν εν γνώσει του μονάρχη, ενώ κι αυτή με τη σειρά της έκανε ειδική αναφορά στον Ανδρέα Παπανδρέου³⁶. Για το ρόλο του ΑΣΠΙΔΑ και την σύγκρουση μεταξύ της οικογένειας Παπανδρέου και Παλατιού έκανε λόγο και το δημοσίευμα του περιοδικού *L'Express*³⁷. Παρομοίως, το καθολικό περιοδικό *Etudes*, αφιέρωσε ένα πολυσέλιδο άρθρο τον Ιούλιο του 1967 στην ελληνική κρίση αναλύοντας τις εξελίξεις από τη λήξη του Εμφυλίου και υπογραμμίζοντας ιδιαίτερα το ρόλο που έπαιξε η σύγκρουση των Παπανδρέου με το Παλάτι³⁸.

Κατά το διάστημα που ακολουθεί από τον Μάιο του 1967 ως το βασικό αντικίνημα του Δεκεμβρίου του ίδιου έτους το ελληνικό ζήτημα

---

34. *Le Figaro*, 22-23 Απριλίου 1967.

35. *Le Figaro*, 25 Απριλίου 1967.

36. *L' Aurore*, 22-23 Απριλίου 1967.

37. *L'Express*, 24-30 Απριλίου 1967.

38. *Etudes*, Ιούλιος-Αύγουστος 1967, σσ. 28-42.

θα συντηρηθεί εν μέρει στον γαλλικό τύπο κυρίως εξαιτίας των νέων που έφθαναν σποραδικά για την τύχη των πολιτικών κρατούμενων (ειδικότερα για την τύχη γνωστών προσωπικοτήτων όπως ο Α. Παπανδρέου και ο Μ. Θεοδωράκης) ή εξαιτίας της δραστηριοποίησης διαφόρων ελληνικών ομάδων στη γαλλική πρωτεύουσα, οι οποίες από την πρώτη στιγμή οργάνωσαν μια υποτυπώδη αντίσταση στη χούντα. Κυρίως στο Παρίσι και ειδικά στο χώρο της πανεπιστημιακής κοινότητας, φοιτητές και διανοούμενοι με ψηφίσματα, εκδηλώσεις και εκδόσεις προσπάθησαν να συντηρήσουν το ενδιαφέρον για το ελληνικό ζήτημα, παρά τον καταγισσμό των ειδήσεων για τις διεθνείς εξελίξεις την ίδια περίοδο, με κύριο φυσικά ζήτημα τον πόλεμο του Βιετνάμ³⁹.

Η γαλλική διπλωματία στο ίδιο διάστημα τήρησε μια προσεκτική τακτική που αποσκοπούσε αφενός στη διατήρηση των αναγκαίων επαφών με το νέο καθεστώς για την προώθηση των οικονομικών κυρίως γαλλικών συμφερόντων και αφετέρου στη μη πρόκληση των δημοκρατικών αισθημάτων στη Γαλλία. Επιπλέον, οι διεθνείς εξελίξεις υπαγόρευαν τη διατήρηση της σταθερότητας στην περιοχή. Ο πόλεμος των Έξι Ημερών και η κρίση στη Μέση Ανατολή δεν άφηναν πολλά περιθώρια στη γαλλική διπλωματία - ακόμα και αν το επεδίωκε - για την ανάληψη πρωτοβουλιών με σκοπό την επιστροφή στην συνταγματική ομαλότητα⁴⁰. Η

---

39. Στο Παρίσι από τους πρώτους μήνες της δικτατορίας αριστερές και άλλες δημοκρατικές ομάδες νέων προχώρησαν σε εκδόσεις αντιστασιακών φυλλαδίων όπως λ.χ. την *Ελπίδα* που άρχισε να κυκλοφορεί από το Μάιο ή την *Αντίσταση* που κυκλοφόρησε το φθινόπωρο του 1967. Γενικά για τις πρώτες προσπάθειες των Ελλήνων της Γαλλίας να οργανωθούν κατά της χούντας βλ. Παπαθανασίου 2005, σσ. 31-73 και Κιλεκλή 2008, σσ. 66-83.

40. Κατά τη διάρκεια του πολέμου των Έξι Ημερών το 1967 η γαλλική κυβέρνηση κράτησε για πρώτη φορά αποστάσεις από το Ισραήλ και ο De Gaulle αναφέρθηκε - προκαλώντας παγκόσμια αίσθηση -, σε «μετατροπή του εκλεκτού λαού σε δυνάστη», βλ. Frépaux 1996, σσ. 311-312. Η ελληνική κοινή γνώμη και παράγοντες του νεοπαγούς δικτατορικού καθεστώτος έδειξαν μάλλον να μην ενοχλούνται τόσο όσο οι λοιποί δυτικοί σύμμαχοι και να κατανοούν την γαλλική στάση. Την γενικότερη συμπάθειά τους προς τη γκολική πολιτική στη Μέση Ανατολή όπως επίσης και γενικότερα προς την συνολική πολιτική του Γάλλου προέδρου θα επιδείξουν πολλά στελέχη της δικτατορίας κατά την πρώτη διετία του καθεστώτος, βλ. S.H.A.T., φάκ. 14S86, Στρατιωτικός Ακόλουθος προς Υπουργείο Άμυνας, αριθ. 14/GRE/AFA/CD, Αθήνα, 30 Ιανουαρίου 1969.

στάση της γαλλικής διπλωματικής αντιπροσωπείας ήταν διαφορετική από άλλες δυτικές δυνάμεις και αυτό οφειλόταν είτε στην ατομία της γαλλικής διπλωματίας είτε γιατί το Παρίσι επεδίωκε με την τακτική του να δηλώσει συμβολικά και πολύ διακριτικά την αντίθεσή του στις ελληνικές εξελίξεις. Ο Γάλλος πρεσβευτής ήταν από τους τελευταίους δυτικούς διπλωμάτες που συνάντησε τον πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Κόλλια, ενώ είχε επαφές μόνο με το Νικόλαο Μακαρέζο. Με τον ισχυρό άντρα του καθεστώτος Γεώργιο Παπαδόπουλο συναντήθηκε μόνο μετά την φυγή του βασιλιά στη Ρώμη. Ακόμα και τότε όμως ο Γάλλος πρεσβευτής ήταν ο τελευταίος που συναντήθηκε με τον Παπαδόπουλο – τον Μάρτιο του 1968 - ενώ οι συνάδελφοί του των Η.Π.Α., της Βρετανίας και της Ιταλίας συνάντησαν το νέο πρωθυπουργό στις 14 Δεκεμβρίου 1967. Κατά την συνάντηση αυτή, η πρώτη αντίδραση του Παπαδόπουλου προς τον Γάλλο πρεσβευτή ήταν: «*Κάλιο αργά παρά ποτέ!*»⁴¹.

Όπως ανέφερε ο Baeyens κατά το μεγαλύτερο μέρος αυτής της περιόδου το καθεστώς δεν έδειξε καμία ιδιαίτερη σπουδή για να επικοινωνήσει με τους Γάλλους, αλλά και οι Γάλλοι έδειξαν ακόμα μικρότερη διάθεση να συνομιλήσουν με τους πραξικοπηματίες⁴². Όταν εκδηλώθηκε το κίνημα του Δεκεμβρίου από τον Κωνσταντίνο η έκπληξη ήταν ακόμα μεγαλύτερη για τον γάλλο πρεσβευτή που δεν θεωρούσε το μονάρχη ικανό για κάτι τέτοιο. Εκ των υστέρων - το 1969 - διατύπωσε την άποψη ότι η εκδήλωση του βασιλικού κινήματος επήλθε φυσιολογικά, καθώς του Κωνσταντίνου «*δε του έλειπε ούτε η εξυπνάδα, ούτε η αίσθηση της δύναμης αλλά μόνο η εκπαίδευση [...] και η εμπειρία*», ενώ θεωρούσε ως αίτια της αποτυχίας του κινήματός του την αποκοπή του από το λαό και την έλλειψη πληροφόρησης⁴³. Η θέση όμως αυτή ερχόταν σε άμεση αντίθεση με τις παλαιότερες εκτιμήσεις της ίδιας διπλωματικής πηγής για τις ικανότητες του Κωνσταντίνου. Ο πρώτος γραμματέας της πρεσβείας Souza ανέφερε την επομένη του αντικινήματος ότι οι νεώτεροι αξιωματικοί δεν ακολούθησαν τους στρατηγούς, ενώ οι συνταγματάρχες δεν επιθυμούσαν να μοιραστούν την εξουσία με τους βασιλικούς στρατη-

---

41. A.D.N., Athènes, série B, φάκ. 754/EU, Πρεσβεία Αθηνών προς Κεντρική Υπηρεσία, Αθήνα, 25 Ιουλίου 1969.

42. Ο.π.

43. Ο.π.

γούς. Κατά τη γαλλική εκτίμηση το κίνημα του Κωνσταντίνου απάλλαξε τους Απριλιανούς από το μοναδικό εμπόδιο που ορθωνόταν για απόλυτη και αποκλειστική νομή της εξουσίας⁴⁴.

Οι εκτιμήσεις για ενδεχόμενη σύγκρουση μεταξύ βασιλιά και Απριλιανών έκαναν την εμφάνισή τους στον γαλλικό τύπο σχεδόν αμέσως μετά την εδραίωση της δικτατορίας. Το Μάιο του 1967 ο έγκυρος *Monde Diplomatique* δημοσίευσε μια ανάλυση υπό τον τίτλο «Στην Ελλάδα, το μέλλον της μοναρχίας είναι επίφοβο από την εγκαθίδρυση της στρατιωτικής δικτατορίας». Στην ανάλυση αυτή ο Eric Rouleau εξέφραζε την άποψη ότι η μοναρχία κινδύνευε πλέον όχι μόνο λόγω της αντίδρασης του δημοκρατικού κόσμου αλλά και από τις διαθέσεις των ίδιων των ακραίων πραξικοπηματιών⁴⁵. Το Νοέμβριο του 1967 ο *Nouvel Observateur* δημοσίευσε ρεπορτάζ του Serge Mallet, σύμφωνα με το οποίο ο βασιλιάς εξέταζε λύσεις για την αποκατάσταση της δημοκρατίας, ενώ γινόταν λόγος και για την πιθανότητα ενός αντικινήματος. Το δημοσίευμα αυτό και οι πληροφορίες που έδινε δεν ταυτίζονταν με την άποψη των Γάλλων διπλωματών στην Ελλάδα που δεν θεωρούσαν το βασιλιά ικανό για την ανάληψη μιας τέτοιας πρωτοβουλίας⁴⁶. «Ο βασιλιάς», έγραφε ο ανταποκριτής του *Observateur*, «είναι σήμερα καταδικασμένος -αν οι συνταγματάρχες τον θεωρήσουν αρκετά υπάκουο - να έχει την ελάχιστη δοξασμένη τύχη του Βιττόριο-Εμμανουέλε ΙΙΙ και η μοίρα του ελληνικού βασιλείου κινδυνεύει να τεθεί υπό την εξουσία ενός σχιζοφρενή συνταγματάρχη»⁴⁷. Το ίδιο περιοδικό, στις 20 Δεκεμβρίου αφιέρωσε πέντε σελίδες στο αντικίνημα του μονάρχη και στην οργάνωση της ελληνικής αντίστασης υπό τον εύγλωττο τίτλο «Ο βασιλιάς ήταν γυμνός»⁴⁸. Για το αν-

44. Α.Μ.Α.Ε., Europe 1961-1970, Grèce 1961-1970, φάκ. 206, Πρεσβεία Αθηνών προς Κεντρική Υπηρεσία, αριθ. 1118/1120, Αθήνα, 14 Δεκεμβρίου 1967.

45. *Le Monde Diplomatique*, Μάιος 1967.

46. Παρόμοια πληροφορία αναδημοσιεύτηκε μερικές μέρες αργότερα και στη σουηδική εφημερίδα *Expressen* και προκάλεσε την αντίδραση του Γάλλου πρεσβευτή στη Σουηδία που αναρωτιόταν αν η είδηση ήταν αποτέλεσμα διαρροής, τεχνάσματος ή λάθους, βλ. Α.Μ.Α.Ε., Europe 1961-1970, Grèce 1961-1970, φάκ. 206, Πρεσβεία Στοκχόλμης προς Κεντρική Υπηρεσία, αριθ. 364, Στοκχόλμη 30 Νοεμβρίου 1967.

47. *Le Nouvel Observateur*, 8 Νοεμβρίου 1967.

48. *Le Nouvel Observateur*, 20 Δεκεμβρίου 1967.

τικίνημα του Κωνσταντίνου ο François Honti έγραψε στην πρώτη σελίδα του *Monde Diplomatique* ότι οι στρατιωτικοί πλέον δεν ήταν διατεθειμένοι να μοιραστούν την εξουσία με κανέναν, ούτε με το βασιλιά, ενώ τηρώντας πιστά την φιλοδημοκρατική και φιλελεύθερη πολιτική της εφημερίδας ζητούσε την αποκατάσταση των ελευθεριών στην Ελλάδα και την προσφυγή στη λαϊκή ετυμηγορία ως τη μόνη λύση για την επίλυση του «ελληνικού προβλήματος»⁴⁹. Παρόμοια ήταν και η τοποθέτηση του ημερησίου *Monde* που ανέφερε πως ο βασιλιάς πίστευε ότι θα μπορούσε να χειραγωγήσει τους «απρόβλεπτος» πραξικοπηματίες αλλά αποδείχθηκε ότι οι συνταγματάρχες είχαν άλλα σχέδια. Παράλληλα η ίδια εφημερίδα δημοσίευσε επί τέσσερις μέρες (15 ως 19 Δεκεμβρίου 1967) σειρά ανταποκρίσεων του Michel Tatu για την Ελλάδα των συνταγματαρχών με πλήθος πληροφοριών για τις διώξεις των πολιτικών και των αντιφρονούντων⁵⁰.

Η στάση που τήρησε η επίσημη Γαλλία έναντι της δικτατορίας ως το 1974 αποτέλεσε συνάρτηση αφενός των γαλλικών συμφερόντων στη χώρα και αφετέρου των διεθνών εξελίξεων, όπως ήταν η μεσανατολική κρίση του 1967 και του 1973, η οικονομική κρίση των αρχών της δεκαετίας του '70 και φυσικά ο διπολικός ανταγωνισμός σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι κυβερνήσεις των Charles De Gaulle (1967-1969) και Georges Pompidou (1969-1974) βρέθηκαν στο δίλημμα από τη μια της ενεργούς υποστήριξης ή συνεργασίας με την εδραιωμένη πλέον ελληνική δικτατορία και από την άλλη της κριτικής απέναντι στο αντιδημοκρατικό αυτό καθεστώς από τη στιγμή μάλιστα που δυνάμωναν οι αντιχουντικές φωνές στο εσωτερικό της Γαλλίας. Τα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα που διακυβεύονταν ήταν σημαντικά. Παρά τις όποιες όμως επιφυλάξεις, η γαλλική πλευρά συνεργάστηκε αργά ως επί το πλείστον με τις χουντικές κυβερνήσεις. Επενδύσεις όπως το εργοστάσιο αλουμίνιας, τα σχέδια για νέο αεροδρόμιο ή για την κατασκευή μετρό στην Αθήνα ή η αγορά από το υπουργείο Εθνικής Άμυνας γαλλικών τεθωρακισμένων και αεροσκαφών ενίσχυε εκ των πραγμάτων τις διμερείς σχέσεις εις μάρτην των αντιδράσεων πολιτικών παραγόντων στην ίδια τη Γαλλία που ανήκαν σε όλες τις πολιτικές παρατάξεις.

---

49. *Le Monde Diplomatique*, Ιανουάριος 1968.

50. *Le Monde*, 15, 16, 17 και 19 Δεκεμβρίου 1967.

Αλλά και η κάλυψη που δόθηκε από τον γαλλικό τύπο ήταν ανάλογη των περιθωρίων που άφηνε η επικαιρότητα. Το ελληνικό ζήτημα απασχόλησε σταθερά το γαλλικό τύπο καλύπτοντας άλλοτε σύντομα και άλλοτε εκτεταμένα τόσο τις εσωτερικές εξελίξεις όσο και τις διεθνείς αντιδράσεις. Συχνά στις στήλες των εφημερίδων και κυρίως του *Monde* και της *Humanité*, φιλοξενήθηκαν ανακοινώσεις ελληνικών αντιδικτατορικών οργανώσεων και αυτοεξόριστων προσωπικοτήτων που δρούσαν στην Ευρώπη ή που είχαν την έδρα τους στη γαλλική πρωτεύουσα.

Χωρίς αμφιβολία και παρά την ενεργή παρακολούθηση των δραστηριοτήτων των αντιχουντικών κύκλων - ελληνικών ή γαλλικών - από τις γαλλικές αρχές, ιδίως μετά τα γεγονότα του Μαΐου του 1968, το Παρίσι εξελίχθηκε σε ένα από τα σημαντικότερα αντιστασιακά κέντρα του εξωτερικού. Ο γαλλικός λαός τέλος, αποδείχθηκε ένας από τους θερμότερους συμπαραστάτες των ελλήνων δημοκρατών, σε πείσμα αρκετές φορές της επίσημης κυβερνητικής στάσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Catsiapis 1995 = J. Catsiapis, "L'image de la Grèce dans l'opinion publique française", *Etudes Helléniques* 3.2 (1995), σσ. 10-11.
- Frémaux 1996 = J. Frémaux, "La Ve République et la Méditerranée (1958-1981)", *Relations Internationales* 87 (1996), σσ. 311-312.
- Grinberg – Mioche 1996 = I. Grinberg – P. Mioche, *Aluminium de Grèce, Usine aux trois rivages* (Γκρενόμπλ 1996).
- Κιλεκλή 2008 = Β. Κιλεκλή, «Πτυχές της γαλλικής πολιτικής απέναντι στην εγκατάσταση των Ελλήνων στη Γαλλία και τον αντιδικτατορικό αγώνα», *Αρχειοτάξιο* 10 (2008), σσ. 66-83.
- Κωστής 1999 = Κ. Κωστής, *Ο μύθος του ξένου ή η Pechiney στην Ελλάδα* (Αθήνα 1999).
- Meynaud 2002 = J. Meynaud, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα. Βασιλική εκτροπή και στρατιωτική δικτατορία*, τόμος Β' (Αθήνα 2002).
- Mollete De Morangier 1999 = Fr. Mollete De Morangier, *La position de la France à l'avènement de la dictature en Grèce: étude de la correspondance entre le Quai d'Orsay, l'ambassade de la France à Athènes et le consulat général à Salonique de 1967 à 1968* (Α δημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία, Université de Paris I 1999).
- Μπάλτα 1993 = Ν. Μπάλτα, *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος (1946-1949) μέσα από τον γαλλικό τύπο* (Αθήνα 1993).
- Παπαθανασίου 2005 = Ι. Παπαθανασίου, «Ημέρες καλοκαιριού του 1967 στο Παρίσι», *Τα Ιστορικά* 42 (2005), σσ. 31-73.
- Plassmann 2007 = L. Plassmann, *Relations franco-grecques 1944-1981* (Α δημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Université de Paris IV 2007).
- Rouleau 1999 = Ε. Rouleau, «Παρέμβαση» εις *Η δικτατορία 1967-1974. Πολιτικές πρακτικές-Ιδεολογικός λόγος-Αντίσταση*, Ε' Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης και του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα (εκδ. Γ. Αθανασάτου – Α. Ρήγος – Σ. Σεφεριάδης), (Αθήνα 1999), σ. 273.
- Σβολόπουλος 2001 = Κ. Σβολόπουλος, «Η ευρωπαϊκή πολιτική της Ελλάδας και ο στρατηγός Ντε Γκωλ 1959-1963», εις *Ντε Γκωλ και Καραμανλής. Το έθνος, το κράτος, η Ευρώπη*, Πρακτικά διημερίδας (εκδ. Κ. Σβολόπουλος), (Αθήνα 2001), σσ. 167-181.

- Secr. Général du Gouvernement et Ministère des Affaires Etrangères 1967 = Secr. Général du Gouvernement et Ministère des Affaires Etrangères, *La Politique étrangère de la France. Textes et documents, Notes et études documentaires, La Documentation Française* (Παρίσι 1967).
- Vaisse 2001 = M. Vaisse, “La France et l’association de la Grèce au Marché Commun”, εις *Ντε Γκολ και Καραμανλής. Το έθνος, το κράτος, η Ευρώπη*, Πρακτικά διημερίδας (εκδ. Κ. Σβολόπουλος), (Αθήνα 2001), σσ. 155-166.
- Χαραλάμπης 1985 = Δ. Χαραλάμπης, *Στρατός και πολιτική εξουσία. Η δομή της εξουσίας στην μετεμφυλιακή Ελλάδα* (Αθήνα 1985).

LAMPROS A. FLITOURIS

RÉSUMÉ

«LE BAVARD M. PATTAKOS ET LE GREC M. [...] NASSEROPOULOS»: LE 21 AVRIL 1967
À TRAVERS LES SOURCES FRANÇAISES

L'arrivée des colonels au pouvoir le 21 avril 1967 n'a pas surpris les observateurs européens se trouvant à Athènes. Les correspondants des journaux et les diplomates de l'Occident attendaient la radicalisation de la situation de la vie politique grecque; la possibilité d'un coup d'état semblait être, jour après jour, éventuel. La dictature de M.Pattakos et M. Papadopoulos a mis la diplomatie française dans une position délicate : d'un côté Paris devrait continuer à entretenir des relations politiques, économiques et diplomatiques avec le nouveau régime et, en même temps, Quai d'Orsay fut obligé de prendre en considération les réactions de l'opinion publique française qui, elle, soutenait massivement les manifestations pour la démocratie. Partagés entre la reconnaissance des colonels et l'interruption totale des relations, les Français ont décidé d'établir des liens non-officiels afin de protéger tout d'abord les investissements dans le pays et notamment ceux de Pechiney. Parallèlement, les diplomates français essayaient discrètement de promouvoir les ventes d'armes vers la Grèce en même temps qu'ils critiquaient vivement les actes violents commis par les militaires.

Notre contribution examine les articles publiés par la presse française, l'influence de l'opinion publique française telle qu'elle se manifeste dans la correspondance d'Athènes et la formation en France d'une série d'associations anti-dictatoriales. La presse française a couvert les événements en Grèce avec un vif intérêt, sans penser –de façon générale- aux intérêts politiques français et elle a même réussi à influencer la position du gouvernement français en faveur de la situation des prisonniers politiques. Après l'été 1967 la presse française analyse les possibilités d'une réaction active du roi contre les colonels et elle met en avant –en novembre 1967- les préparations des militaires royalistes pour un anti-putsch ; pendant ce temps les sources diplomatiques laissent paraître un silence tonnerre. La reconstitution des jours d'avril 1967 via les sources françaises nous offre la possibilité de travailler sur les aspects diplomatiques les moins exploités d'une période tragique de l'histoire de la Grèce contemporaine.